

УДК:37.014.5(430) – 053.8

ТЕТЯНА ГІЖИНСЬКА, аспірант
Хмельницький національний університет, МОН України
Адреса: вул. Інститутська, 11, Хмельницький, 29016, Україна
E-mail: ko130586@rambler.ru

ДЕРЖАВНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

АНОТАЦІЯ

У статті окреслено німецький досвід розвитку та модернізації галузі освіти дорослих. Розглядається історичний хід становлення галузі та визнання її як окремого рівня в системі освіти; зазначено мету галузі. Акцентується увага на тому, що назви галузі освіти дорослих в Україні та Німеччині децю відрізняються. З'ясовано, що Німеччина є державою з децентралізованою системою управління галуззю освіти дорослих, де взаємодіють федерація та землі. На основі вивчення літературних і документальних джерел з'ясовано компетенції федерації та земель щодо законодавства й ініціатив у галузі освіти дорослих; встановлено, що у Німеччині відсутнє правове забезпечення, яке б всеохопно регулювало галузь освіти дорослих. На основі здійсненого аналізу, встановлено, що політика держави в галузі освіти дорослих насамперед спрямована на забезпечення державою права кожної людини на вільний розвиток особистості та самостійності щодо вибору навчальних закладів та напрямів. Описано зміст федеральних законів, що стосуються галузі освіти дорослих у Німеччині. Здійснено теоретичне узагальнення основних аспектів регулювання галузі за допомогою земельних законів про освіту дорослих / продовжену освіту та законів про освітню відпустку.

Ключові слова: державна політика, галузь освіти дорослих, Німеччина, компетенції федерації, компетенції земель, управління освітою.

ВСТУП

Загальновідомо, що формування та розвиток національної системи освіти, зокрема й галузі освіти дорослих, неможливе без грамотно вибудованої освітньої політики та підтримки держави. Німеччина, на наш погляд, є одним зі зразків ефективного розвитку галузі освіти дорослих. З огляду на те, що стрімкий техногенний розвиток вимагає від людей постійного оновлення знань, і те, що особистий та професійний розвиток кожної окремо взятої людини є значним фактором процвітання усїєї країни, федеративний уряд поставив за мету залучити до участі в заходах освіти дорослих якомога більше громадян, але не менше 50 % усього населення. За допомогою заходів освітньої політики в галузі освіти дорослих ця мета була досягнута. За даними Федеративного міністерства освіти та наукових досліджень (BMBWF), 2014 року щонайменше один раз на рік участь в освітніх заходах взяв 51 % громадян віком від 18 до 64 років [17, с. 4].

Освітня політика в галузі освіти дорослих – це діяльність держави за допомогою її державних органів, що забезпечує розвиток та функціонування галузі. Така політика спрямована на всебічний розвиток людини для процвітання суспільства в цілому.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – дослідити особливості державної політики Німеччини в галузі освіти дорослих, проаналізувати й узагальнити федеральні і земельні закони та джерела фінансування галузі на основі нормативних документів.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження проблем розвитку та реформування освіти у Німеччині відображені у працях таких вітчизняних науковців, як Н. Абашкіна, І. Бойчевська, Т. Гладка, Т. Зданюк, Т. Коваль, Н. Махиня, І. Мельничук, Л. Писарева. У дослідженні питання державної політики та фінансування в галузі освіти дорослих Німеччини цінними є праці німецьких учених П. Брандта, Б. Нагеля, Е. Нуїссла, П. Фаульстіха, Е. Хаберзета, Р. Яйха й ін.

Дослідження особливостей державної політики Німеччини у галузі освіти дорослих здійснювалося такими загальнонауковими методами, як теоретичний аналіз літературних джерел та нормативних актів, теоретична систематизація, порівняння й узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вважаємо за потрібне звернути увагу на певну розбіжність поняття «освіта дорослих» (далі ОД) в Україні та Німеччині. На сучасному етапі галузь ОД у Німеччині офіційно називається «продовжена освіта» (Weiterbildung), яка була введена 1970 р. у «Структурному плані системи освіти», виданим Німецькою освітньою радою (der Deutsche Bildungsrat). За дослідженнями німецьких учених, в історії становлення галузі ОД у Німеччині виділяють три важливі етапи, кожен з яких мав відмінні стратегії та різні назви, які трансформувалися відповідно до стратегій. Такими етапами є:

– *народне просвітництво (Volksaufklärung)*, що виникло на межі XVIII–XIX ст. після занепаду феодалізму. Освітні заходи були спрямовані насамперед на «проблеми відтворення ремесла, сільського господарства та регіонального мікрокосму» [12, с. 136]. У 20-х роках XIX ст. відбулося певне розмежування, в результаті якого термін *народне просвітництво* було замінено на *народну освіту (Volksbildung)* і паралельно було введено поняття *освіта робітників (Arbeiterbildung)* [16, с. 10]; *народне просвітництво/народна освіта* не обмежувалися специфічно-віковою групою, а охоплювали усі вікові групи (дітей, молодь, дорослих) [12, с. 135].

– із 1920–30-х років усе частіше вживався термін *освіта дорослих (Erwachsenenbildung)* як об'єднувальне поняття усіх інституцій, організаційних форм та освітніх ідей, що співіснують [16, с. 10] та спрямовані на освітню діяльність специфічно-вікової групи дорослих. Саме на цьому етапі доросла людина почала розглядатися не як учень, що повинен бути оцінений, а як «особистість із власним життєвим шляхом та багажем досвіду, з якими необхідно рахуватися та які повинні бути опорною точкою дидактичних спрямувань» [16, с. 138]; цей етап відзначається якісною зміною статусу поняття *освіта дорослих* [9, с. 16].

– у 1970 р. в процесі *освітньої реформи* Німецька освітня рада (Der Deutsche Bildungsrat) визнає галузь ОД частиною системи освіти, тобто четвертою колоною, і вводить нову назву *продовжена освіта (Weiterbildung)* [16, с. 11; 10, с. 226], яка входить у контекст *освіти впродовж життя*.

Таким чином, йдеться про те, що термін *продовжена освіта* є насамперед назвою офіційно визнаної галузі системи освіти, яка існує поряд із початковою, середньою та вищою освітою і фактично є логічним продовженням освітнього

процесу після початкової, середньої та вищої освіти, що передбачає участь у ній уже дорослої людини [16, с. 11]. Однак німецькі науковці стверджують, що у суспільстві вживається як термін *продовжена освіта*, так і термін *освіта дорослих*. Але термін *продовжена освіта* набув відтінку професійної освіти, тоді як традиційне поняття *освіта дорослих* використовується для суспільної, загальної та політичної освіти. Обидва поняття функціонують у Німеччині синонімічно, «але перше з професійними, а друге з непрофесійними конотаціями» [9, с. 20].

Термін *продовжена освіта* визначається як «продовження або повторне (відновлене) організоване навчання після закінчення першої фази навчання будь-якої тривалості» [4, с. 197]. У «Четвертій рекомендації щодо продовженої освіти постійної конференції міністрів освіти та культури земель» (Vierte Empfehlung der Kultusministerkonferenz zur Weiterbildung) зазначена мета галузі продовженої освіти, яка полягає в тому, що «продовжена освіта повинна надавати шанс усім людям, незалежно від їхньої статі та віку, освіти, соціального і професійного становища, політичної та світоглядної позиції та національності, здобувати необхідні знання, вміння та навички для вільного розкриття особистості, активної участі у суспільстві і для власного професійного розвитку» [15, с. 4–5]. Зі сказаного видно, що назви галузі ОД в Україні та Німеччині дещо відрізняються. Крім того, зауважимо, що галузь *продовженої освіти* (надалі ПО) у Німеччині офіційно поділяється ще на окремі сектори, такі як: загальна, професійна, політична та наукова ПО.

Внаслідок визнання галузі ПО як «офіційного обов'язку в системі державно-муніципального забезпечення» [12, с. 27] виникла необхідність розбудови інституцій та правової бази з урахуванням засобів підтримки, сприяння та фінансування. Але, як з'ясувалося, порівняно з іншими галузями освіти, ПО регулюється державою найменшою мірою, внаслідок чого левова частина компетенцій та відповідальності накладається саме на земельну владу [3, с. 171].

Основний закон ФРН надає право кожному громадянину вільно розвивати свою особистість та самостійно вибирати школу і професійний навчальний заклад за власними уподобаннями та здібностями. Освітня політика Німеччини ставить за мету надати кожному громадянину можливість отримати оптимальну і кваліфіковану освіту, яка б відповідала його здібностям та запитам. Кожному протягом життя повинен бути наданий шанс на особистісний, професійний та політичний розвиток.

Переходячи до опису правового регулювання галузі ПО, відзначимо, що Німеччина має досить складну нормативно-правову базу цієї галузі в зв'язку з:

1) федеративною будовою держави та визначеним Основним законом розподілу компетенцій щодо законодавства та управління між федеральною державою та землями;

2) відсутністю уніфікованого правового забезпечення, яке б всебічно та збалансовано регулювало галузь ПО та її значущі аспекти, такі як організація, фінансування, участь та пропозиції, програми, навчальний персонал, якість та сертифікація. Це пояснюється тим, що ПО є належністю не лише освітнього права, а й підлягає сумісному регулюванню з трудовим, економічним та цивільним правом [14, с. 348].

Попри те що на рівні держави правове регулювання галузі ПО обмежене (Основним законом), саме держава визначає основні положення та регулює порядок і підтримку. Крім того, вона відповідає за професійну та частково за політичну ПО, здійснює захист учасників дистанційної освіти та займається питаннями міжнаціонального

співробітництва (включаючи ЄС). При цьому, як уже було вказано, у Німеччині не існує єдиного державного закону про ПО, а це означає, що усі перераховані регулювання на рівні держави містяться у багатьох законах, найважливішими з яких є:

– *Закон про професійну освіту* (Berufsbildungsgesetz – BBiG), який регулює питання порядку, проведення та відповідальності за професійну підготовку, професійне навчання, підвищення професійної кваліфікації та професійну перекваліфікацію [2];

– *Кодекс соціального права* (Sozialgesetzbuch I, III), що складається з 12 книг, проте основні регулювання галузі ПО записані у I та III книгах [10]; у книзі I містяться основні принципи регулювання стимуляції освіти та зайнятості як загального соціального права, книга III регулює здійснення стимуляції зайнятості для уникнення та скорочення безробіття [13];

– *Закон про сприяння продовженню освіти з метою професійного росту* (Aufstiegsfortbildungsförderungsgesetz – AFBG або «Meister-BAFöG»), який формує принципи фінансового сприяння підвищенню кваліфікації кадрів; регулює доступ до заходів підвищення кваліфікації, передумови їхнього визнання та види і розміри фінансового сприяння [10; 1];

– *Закон про дистанційну освіту* (Fernunterrichtsschutzgesetz – FernUSG), створений із метою захисту прав учасників дистанційного навчання [10; 6];

– *Рамковий закон вищої школи* (Hochschulrahmengesetz – HRG), у якому після внесення змін 1998 року зазначено, що наукова ПО поряд з освітньою та дослідницькою діяльністю належить до основних завдань університетської освіти.

Розглядаючи більш детально регулювання галузі ПО у Німеччині, ми виявили, що відповідальність за галузь розподілена між державою та землями за секторами. Такий розподіл пояснюється складною структурою, в основі якої лежать множинність і конкуренція провайдерів та освітніх пропозицій, що покликана задовольняти численні і швидко змінювані вимоги до ОД на високому рівні [3, с. 171].

У федеративних законах, що стосуються галузі ПО, даються лише загальні розпорядження, окреслюються межі і визначається основний зміст діяльності галузі. Згідно зі ст. 30 Основного Закону Німеччини «здійснення державних повноважень та виконання державних завдань належить землям» [7]. Так звана «генеральна компетенція земель у галузі культури» (Kulturhoheit der Länder) надає землям право законодавчої компетентності та автономного управління галуззю освіти та культури, куди й належать ПО [14, с. 348]. У результаті цього поряд із федеративними законами землі мають свої власні закони, що регулюють галузь ПО. Причому, на думку німецького вченого Н. Еккерхарда, саме земельні закони розглядаються в якості правової основи галузі ПО [14, с. 333].

На земельному рівні особливо значущими законами є «Закон про ПО» та «Закон про освітню відпустку кожної окремої землі». Спершу схарактеризуємо «Закон про ПО». Слід зауважити, що як назви, так і змістове наповнення законів кожного земельного уряду варіюються, проте, незважаючи на відмінності, все-таки можна виділити основні спільні аспекти регулювання галузі. У «Confintea VI» зазначено, що земельні закони про ПО «визначають умови для громадського сприяння ПО та визначають ПО як самостійну освітню галузь, організація якої є «громадським завданням»; гарантують наявність численних закладів ПО/ОД різних провайдерів, визначають процедуру державного визнання для закладів та містять регулювання стосовно свободи вибору навчальних планів, незалежності у виборі персоналу та щодо відкритого доступу для усіх груп населення» [8]. Закони про ПО/ОД існують у

14 із 16 земель. Станом на 2015 р. у Гамбурзі відсутній подібний закон, у Берліні є положення про ОД, яке міститься у «Законі про школу».

До правового регулювання галузі ПО відносять також земельні закони про освітню відпустку, найменування та зміст яких варіюються на території кожної землі. Подібний закон забезпечує право на оплачувану відпустку для участі в заходах ПО [14, с. 362], яка повинна надаватися кожному громадянину, який має офіційне місце роботи (за винятком деяких випадків). Як правило, протягом 5 днів на рік працівник може відвідувати професійні або політичні освітні заходи, попередньо повідомивши за 4–8 тижнів роботодавця (керівництво) про свій намір отримати освітню відпустку [14, с. 362]. Навчання працівників повинно здійснюватися у законно визнаних закладах освітніх провайдерів, що існують не менше двох років та володіють офіційним знаком якості освітньої роботи. Освітня відпустка не поширюється на освітні заходи, що стосуються особистих непрофесійних інтересів. Перші подібні закони були прийняті в середині 70-х років на території земель Берлін, Райнланд-Пфальц, Заарланд, Шлесліх-Хольштейн. Одні з останніх земель, де був прийнятий такий закон, є Баден-Вюртемберг (набув чинності з 1.07.2015) та Тюрінген (набув чинності з 1.01.2016).

ВИСНОВКИ

Сутність викладеного дає підстави стверджувати, що становлення галузі освіти дорослих у Німеччині почалося на межі XVIII–XIX ст. та на сьогодні освіта дорослих є окремою ланкою у системі освіти країни. У процесі освітньої реформи галузь освіти дорослих отримала офіційну назву *продовжена освіта*, але в суспільстві паралельно використовуються як поняття *продовжена освіта*, так і *освіта дорослих*. Державна політика – це діяльність держави, представлена її державними органами та їхніми ініціативами. У Німеччині державна освітня політика у галузі освіти дорослих спрямована на те, щоб кожний громадянин мав право та можливість всебічного розвитку особистості згідно зі своїми здібностями та її уподобаннями, що позитивно впливатиме на розвиток суспільства в цілому. Німеччина є державою з децентралізованою системою управління галуззю освіти дорослих, де взаємодіють федерація, землі та муніципальна влада, причому найбільше компетенцій управління й регулювання згідно з Основним законом мають землі. У ФРН існують закони на державному рівні, які визначають основні напрями та межі галузі, та закони на земельному рівні, які глибше регулюють галузь освіти дорослих. Отже, є підстави стверджувати, що німецький досвід ведення освітньої політики сприятиме подальшому розвитку галузі освіти дорослих в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aufstiegsfortbildungsförderungsgesetz [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : <http://www.gesetze-im-internet.de/afbg/>.
2. Berufsbildungsgesetz – BBIG [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bbig_2005/gesamt.pdf.
3. Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland 2012/2013. Darstellung der Kompetenzen, Strukturen und bildungspolitischen Entwicklungen für den Informationsaustausch in Europa. Auszug [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/doc/Dokumentation/Bildungswesen_pdfs/erwachsendenbildung.pdf.
4. Deutscher Bildungsrat. Empfehlungen der Bildungskommission. Strukturplan für das Bildungswesen. – Godesberg, 1970. – 398 S.

5. Faulstich P. Weiterbildung in den Bundesländern. Materialien und Analysen zu Situation, Strukturen und Perspektiven / P. Faulstich, P. Vespermann. – Weinheim. a. : Juventa, 2002. – 358 S.
6. Fernunterrichtsschutzgesetz [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs: <http://www.gesetze-im-internet.de/fernungsg/>.
7. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland Art 30 [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : http://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_30.html.
8. Leben und Lernen für eine lebenswerte Zukunft – die Kraft der Erwachsenenbildung. Confintea VI-Bericht Deutschland [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UIIL/confintea/pdf/National_Reports.
9. Nuissl E. Porträt Weiterbildung Deutschland / E. Nuissl, P. Brandt. – Bielefeld, 2009. – 91 S.
10. Recht und Politik der Weiterbildung. Daten und Fakten zur Weiterbildung. – Deutsches Institut für Erwachsenenbildung [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : https://www.die-bonn.de/weiterbildung/wb_fakten/default.aspx.
11. Reithel J. Einführung Pädagogik / J. Reithel, B. Dollinger, G. Hörmann. – Wiesbaden, 2009. – 351 S.
12. Seiter W. Geschichte der Erwachsenenbildung. Eine Einführung / W. Seiter. – Bielefeld : Bertelsmann, 2007. – 200 S.
13. Sozialgesetzbuch [Elektronische Ressource]. – Art des Zugriffs : <http://sozialgesetzbuch-sgb.de/>.
14. Tippelt R. Handbuch Erwachsenenbildung/Weiterbildung / R. Tippelt, A. v. Hippel. – Wiesbaden, 2011. – 1105 S.
15. Vierte Empfehlung der Kultusministerkonferenz zur Weiterbildung. Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 01.02.2001. – Bonn. – 19 S.
16. Weinberg J. Einführung in das Studium der Erwachsenenbildung / J. Weinberg. – Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 1999. – 175 S.
17. Weiterbildungsverhalten in Deutschland 2014. Ergebnisse des Adult Education Survey – AES Trendbericht. Bundesministerium für Bildung und Forschung. – Bielefeld : W. Bertelsmann Verlag, 2015. – 73 S.